

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi
Toshkent Davlat Sharqshunoslik Instituti
Uzoq Sharq va Janubiy Osiyo tillari fakulteti
Xitoy filologiyasi*

KURS ISHI

*Mavzu: Xitoy tilida ot hamda fe'l so'z
turkumlari*

*Bajardi: Ermatova N.B. 3-kurs
Xitoy-ingliz 3-guruh*

*Rahbar: Xasanova F.M.
Kafedra mudiri: Sultonova L.A.*

Kirish

O'zbekisto Respublikasi o'z mustaqilligiga erishganidan so'ng , mamlakatimizda chet tillarini o'rganishga ehtiyoj ham talab ham kuchaydi. Shu jumladan Xitoy tiliga bo'lgan talab ham ortdi. Buning natijasida hozirgi kunda Xitoy tili grammatikasini chuqur tatqiq etishga ehtiyoj sezilarli darajada ortgan.

Menning kurs ishim "*Xitoy tilida ot hamda fe'l so'z turkumlari*"ga bag'ishlangan bo'lib, ot hamda fe'l so'z turkumlarining grammatik tasnifi, grammatik funktsiyalari, ularning qo'llanilishida nimalarga ahamiyat berish lozimligi tatqiq etishga bag'ishlangan.

Xitoy tilida ot hamda fe'l so'z turkumlarining o'zbek tilida chuqurroq yoritilishi , bu mavzuning dolzarbliligini belgilaydi.

Ushbu mavzuni yoritishda biz quyidagi vazifalarni maqsad qilib oldik:

1.Xitoy tilida ot so'z turkumining

Grammatik tasnifi;

Grammatik funktsiyalari;

Ot so'z turkumini qo'llashda nimalarga ahamiyat berish lozimligini o'rganish;

2. Xitoy tilida fe'l so'z turkumining

Uning grammatik tasnifi;

Grammatik funktsiyalari;

Fe'lning ikkilanishi;

O'timsiz fe'lning grammatik xususiyatlari kabi jihatlarini chuqurroq yoritib berishdan iboratdir.

1 Ot

BO'LIM || 名 词

Ta'rif

Ot so'z turkumi bu-atoqli otlar va joy nomlarini nomlab keladi.

Grammatik tasnif

1. Qoidaga ko'ra, hisob so'zlarning ot bilan birikmasi otga qo'shib kelishi mumkun..

一本书	三副眼镜
yì ben shu	san fu yangjing
bitta kitob	uchta ko'zoynak

2. Ayrim otlarni ikkilantirilishi natijasida "har bir" degan ma'noni keltirib chiqarish mumkun.

家家	年年
Jiajia	nian nian
Har bir oila	har yili

3. 们 qo'shimchasi jonli otlarga qo'shib, ko'plik ma'nosini anglatib keladi.

学生 们	老师 们
Xuesheng men	lao shi men
Talabalar	o'qituvchilar

4. Ayrim otlar, ot yoki fe'lga 子, 儿 yoki 头 qo'shimchalari qo'shilishi natijasidan hosil bo'ladi.

车子	指头	碗儿
Chi ze	zi tou	wanr
Mashina	barmoq	likopcha

5. Ravish otga aniqlanmish vazifasida kelmaydi

Grammatik funktsiyalari

1. Ega

哥哥 是学生。

Gege shi xue sheng.

Akam – talaba.

2. To'ldiruvchi

我 吃 鱼。

Wo chi yu.

Men baliq yeyapman.

3. Aniqlovchi

我 喜欢 中国 功夫。

Wo xihuan zhongguo gong fu.

Men Xitoy kung-fusini yoqtiraman.

4. Kesim

今天 星期一。

Jintian xingqi yi.

Bugun dushanba.

Otning qo'llanilishida nimalarga ahamiyat berish lozim.

Jinsni ifodalashda otning noto'g'ri qo'llanilishi.

1- Qioda.

Mening uyimda ikkta it bor: o'g'il bola va qiz bola.

我家有两只狗。一只是男的,一只是女的。☒

Wo jia you liang zhi gou. Yi zhi shi nan de, yi zhi shi nu de.

我家有两只狗。一只是公的,一只是母的。☑

Wo jia you liang zhi gou. Yi zhi shi gong de, yi zhi shi mu de.

Rus tilidagi "erkak jinsi" va "ayol jinsi" ga oid bo'lgan so'zlar hayvon va o'simliklarga nisbatan ham ishlatilinishi mumkun. Xitoy tilidagi 男 va 女 so'zlari faqatgina odamlarga nisbatan (ya'ni erkar va ayolga) nisbatan ishlatilinishi, hayvonlarga nisbatan esa 公, 母, 雌, 雄 iyerogliflari qo'llaniladi, o'simliklarga nisbatan 雌 va 雄 iyerogliflari ishlatilinishi.

公鸡、母鸡; 公牛、母牛; 雌花、雄华。

Gongji, muji; gong niu, muniu; cihua, xiong hua;

Xo'roz, tovuq; Mol, sigir; urg'ochi gul, erkak gul;

2

Fe'l

Bo'lim ||

动词

Ta'rif

Harakat, holat, o'zgarish va rivojlanish jarayonlari, aqliy faoliyat va boshqa harakatlarni anglatib keladigan so'zlar – fe'l so'z turkumini anglatadi.

Grammatik tasnif

1. Ko'pgina fe'llar to'ldiruvchi bilan birga qo'llanilishi mumkun.

看 电视。

学习 汉语。

Kan dianshi. Xuexi han yu.
Televizor tomosha qilmoq. Xitoy tilini o'rganmoq.

2. *Ko'pgina fe'llarga jarayon qo'shimchalari ya'ni 了, 着 va 过 qo'shilib kelishi mumkun.*

听了

Ting le

Eshitgan (ni fe'lga qo'shilishi tugallangan o'tgan zamonni anglatadi.)

坐着

Zuo zhe

O'tirgan holatda (hozirgi jarayonni anglatadi.)

想过

Xiang guo

O'ylagan (harakat o'tgan zamonda 1 marotaba bo'lsa ham bajarib o'tilganligini anglatadi.)

3. *Fe'l ko'makchi konstruktsiya blan to'ldirilishi mumkun.*

睡 一会儿。

Shui yi huir.

Biroz uxlamog (davomiylikni anglatuvchi konstruktsiya)

拿 过来。

Na guo lai.

Olib kelmoq (yo'nalishni anglatadi.)

放下

Fang xia

Qo'ymoq (yo'nalishni anglatadi)

4. *Fe'ldan oldin modifikator qollanilishi mumkun.*

我也去。

Wo ye qu

Men ham boraman.

会 同意。

hui tong yi

Rozi bo'lsa bo'ladi.

5. *Fe'lning inkor shakli fe'ldan oldin yoki inkor ravishi qo'yilishi natijasida hosil bo'ladi.*

他不来。

Ta bu lai

U kelmaydi.

我没(有)看书。

Wo mei (you) kan shu.

Men kitobni o'qimadim.

6. *Ko'pgina fe'llar ikkilanishi mumkun.*

说说

Shuo shuo

Gaplashmoq

讨论 讨论

Tao lun tao lun

muhokama qilmoq

7. Fe'ning tasdiq va inkor shakllarini yonma yon ishlatilinishi natijasida, umumiy savolning tasdiq inkor shakli vujudga keladi.

走 不 走?

Zou bu zou?

Ketamizmi yoki yo'q?

开始 不 开始?

Kaishi bu kaishi?

Boshlaymizmi yoki yo'q?

Grammatik funktsiyalari.

1. Kesim

你看!

Ni kan!

Qara!

2. Ega

比赛 开始。

Bi sai kai shi

Musobaqa boshlandi.

3. Aniqlovchi

喝 的 不 干 净。

He de shui bu ganjing.

Ichimlik suvi toza emas.

4. To'ldiruvchi

开始 研究。

Kai shi yan jiu.

Tatqiqotni boshlash.

5. Yordamchi konstruktsiya.

我 写 不 完。

Wo xie bu wan.

Men hali yozib bo'lmadim.

6. Fe'l bilan ifodalaniladigan hol.

他 感 激 的 握 着 她 的 手。

Ta ganji de wozhe ta de shou.

U mamnuniyat bilan uning qo'lini silkitib qo'ydi.

Fe'ning ishlatilinishida nimalarga ahamiyat berish lozim

Fe'ning ikkilanishi

1. *Fe'l aniqllovchi sifatida ikkilanishi mumkun emas.*

2-qoida.

O'sha kuni ,ko'chadan ketayotganimda, men birdaniga o'n yil oldin birga o'qigan kursdoshimni ko'rib qoldim.

那天我在路上走走的时候,忽然看见了我 10 年前的同学。☒

Na tian wo zai lushang zouzou de shihou, huran kanjianle woshi nian qian de tong xue.

那天我在路上走的时候,忽然看见了我 10 年前的同学。☑

Na tian wo zai lushang zou de shihou, huran kanjianle wo shi nian qian de tongxue.

Keltirilgan misollardagi 走+ 的 fe'li 时候 so'ziga tegishli bo'lgan, aniqllovchi hisoblanadi. Xitoy tilida , fe'lga tegishli bo'lgan 的 qo'shimchasi aniqllovchi bo'lib keladi va uni ikkilanishi mumkun emas.

Biz ketayotgan paytimizda.

我们走走的时候。☒

Women zouzou de shihou.

我们走的时候。☑

Women zou de shihou.

Yoki:

我们走走。

Women zou zou.

Biz yurayapmiz.

Biz eshitayotgan musiqa.

我们听听的音乐。☒

Women ting ting de yinyue.

我们听听音乐/我们听的音乐。☑

Women ting ting yinyue/ Women ting de yinyue.

Bu men uxlaydigan joy.

这是我睡觉睡觉的地方。☒

Zheshi wo shuijiao shuijiao de difang.

这是我睡觉的地方。☑

Zheshi wo shuijiao de difang.

2. Holatni anglatuvchi hol shaklidagi fe'l ikkilanishi mumkun emas.

3- Qoida.

Men Xitoyga kelgan paytimdanoq, tajriba sifatida bir oz xitoy tilida gapirishga urinib ko'rdim.

刚来中国的时候,我试着说一点汉语。☒

Gang lai Zhongguo de shihou,wo shishi zhe shuo yidian hanyu.

刚来中国的时候,我试着说一点汉语。☑

Gang lai Zhongguo de shihou, wo shizhe shuo yidian hanyu.

Misol qilib keltirilgan gapdagi 试 fe'li 说 fe'li uchun aniqlovchi fe'l vazifasida keladi. Xitoy grammatikasi qoidasiga ko'ra, harakat vositasi yoki bosqichini ifodalovchi fe'l, masalan 哭, 笑, 跳, 看, 听 va boshqalar, fe'lli birikma yoki fe'l va aniqlovchili birikma vazifasini bajaradi, hamda ularning ikkilanishi mumkun emas.

Yeg'laganicha uxlab qolmoq:

哭哭着睡了 ☒

Ku ku zhe shui le

哭着睡了 ☑

Ku zhe shui le

Kulib gapirmoq:

笑笑着说 ☒

Xiao xiao zhe shuo

笑着说 ☑

xiao zhe shuo

3. Xitoy tilida harakatning rivojlanish bosqichini ifodalovchi fe'l ikkilanmaydi.

4- Qoida.

Biz mana shu bir necha kun mobaynida aynan taijichuanni o'rganyapmiz.

这几天我们正在学习学习太极拳。☒

Zhe ji tian women zhengzai xuexi xuexi taijiquan.

这几天我们正在学习太极拳。☑

Zhe ji tian women zhengzai xuexi taijiquan.

Xitoy tilida harakatni rivojlantirish bosqichidagi holatni belgilovchi fe'l, ikkilantirilishi mumkun emas. Bu qoidani tushunib olishning eng oddiy usuli- bitta gapda 正在 so'zi va ikkilangan fe'l birgalikda kelmasligini eslab qolish lozim.

4. Yordamchi natijaviy konstruksiya ikkilantirilgan fe'ldan so'ng qo'llanilinmaydi.

5-Qoida.

Men bu maqolani albatta yozib tugatishim lozim.

我一定要写好这篇文章。☒

Wo yiding yao xiexiehao zhe pian wenzhang.

我一定要写好这篇文章。☑

Wo yiding yao xiehao zhe pian wenzhang.

Misol qilib keltirilgan gaplardagi 好, 写 fe'liga tegishli bo'lgan natijaviy konstruksiya hisoblanadi. Xitoy tili grammatik qoidalariga ko'ra, yordamchi natijaviy konstruksiya ikkilantirilgan fe'ldan so'ng qo'llanilishi mumkun emas. Ikkilantirilgan fe'l odatda urinish yoki jarayonni anglatadi, ya'ni, gapirayotgan nut jarayonida hali gapdagi natijani bila olmaydi, bundan kelib chiqadiki, natijaviy konstruksiya bo'lishi mumkun emas. Eslab qoling: ilantirilgan fe'l va natijaviy konstruksiya bitta gapda kelishi mumkun emas.

5. Ikkilantirilgan fe'l va hisob so'z o'rtasida ko'rstkich olmoshi qo'llanilishi shart.

6-Qoida

Men bitta kitob olgani, kutubxonaga borishim kerak.

我要去图书馆借借一本书。☒

Wo yao qu tushuguan jiejie yi ben shu.

我要去图书馆借本书。☑

Wo yao qu tushuguan jie ben shu.

我要去图书馆借借这本书。☑

Wo yao qu tushuguan jiejie zhe ben shu.

Agar ikkilantirilgan fe'l, son va hisob so'zlar bilan to'ldirigan bo'lsa, masalan, keltirilgan gaplardagi 一本书, son so'z turkumidan oldin 这 yok 那 ko'rsatkich

*olmoshini qo'llash shart, bu miqdorni aniq aniqlab kelganligini ko'rsatadi.
Agar miqdor aniq bo'lmasa, fe'lni ikkilanishi mumkun emas.*

看看这三张报纸。 (obyekt aniq)
Kankan zhe san zhang baozhi.
Bu uchta gazetani o'qimoq.

看张报纸。 (obyekt aniq emas)
Kan zhang baozhi.
Gazetani o'qimoq.

写写这篇文章。 (obyekt aniq)
Xie xie zhe pian wenzhang.
Bu maqolani yozmoq.

写篇文章。 (obyekt aniq emas)
Xie pian wenzhang.
Maqola yozmoq.

讨论讨论 那个问题。 (obyekt aniq)
Taolun taolun nage wenti.
Bu savolni muhokama qilmoq.

讨论问题。 (obyekt aniq emas)
Taolun wenti.
Savolni muhokama qilmoq.

6. Ikkilantirilgan fe'l takroriy ma'noni anglatuvchi yordamchi konstruksiyani qabul qilmaydi.

7-Qoida.

Menga bu kitobni o'qishga berib tur.

让我看看一下儿这本书。 ☒
Rang wo kankan yixiar zhe ben shu.

让我看看这本书。 ☑
Rang wo kankan zhe ben shu.

让我看一下儿这本书。 ☑
Rang wo kan yixiar zhe ben shu.

Keltirilgan birinchi gapda , ikkilantirilgan 看看 fe'ldan so'ng 一下儿 konstruksiyasi noto'g'ri qo'llanilgan. Chunki ikkilantirilgan fe'lning o'zi ham «takrorlanish» ma'nosini anglatadi, bu ma'nodagi yordamchi konstruksiyani qo'llash esa ortiqchadir. Takroriy ma'noni anglatuvchi yordamchi konstruksiya ikkilantirilmagan fe'ldan so'ng kelishi mumkun va takrorlanish yoki harakatni davomiylik ma'nosini anglatib keladi, lekin ikkilantirilgan fe'ldan so'ng qo'llash mumkun emas.

Bir necha marotaba so'ramoq:

问问几遍。☒

Wen wen ji bian

问几遍/问了问 ☑

Wen ji bian/wen le wen

Surilmoq:

动动一下儿 ☒

Dong dong yixiar

动一下儿/动了动 ☑

Dong yixia er/ dong le dong

7. Ikkilangan fe'l davomiylikni anglatuvchi yordamchi konstruksiyani qabul qilmaydi.

8-Qoida.

Bu yozda men bir necha kunga Dunbeiga borishni hohlayman.

这个夏天我要去东北旅行旅行几天。☒

Zhege xiatian wo yao qu Dongbei luxing ji tian.

这个夏天我要去东北旅行几天。☑

Zhege xiatian wo yao qu Dongbei luxing ji tian.

Keltirilgan bu gapda 旅行 ikkilantirilgan fe'ldan so'ng davomiylik ma'nosini anglatuvchi yordamchi konstruksiya 几天 noto'g'ri qo'llanilgan. Bu xato 7-qoidada keltirilgan misol bilan o'xshash, ya'ni ikkilantirilgan fe'lning o'zi unchalik katta bo'lmagan davomiylik harakatini anglatadi, hamda davomiylik ma'nosidagi yordamchi konstruksiyani qo'llash ortiqchadir. Esda tuting:

Davomiylik ma'nosidagi yordamchi konstruksiya va ikkilantirilgan fe'l bitta gapda birgalikda qo'llanilinmaydi.

8. Ikki bo'g'inli fe'llar ikkilantirilishi noto'g'ri.

9-Qoida.

Kecha men Pekin universitetini ko'rgani bordim.

昨天我到北京大学参观了一参观。☒

Zuotian wo dao Beijing Daxue cangan le yi cangan.

昨天我到北京大学参观了参观。☑

Zuotian wo dao Beijing Daxue cangan le cangan.

Xitoy tilida fe'lni ikki guruhga ajratish mumkun: bir bo'g'inli va ikki bo'g'inli fe'llar. Bir bo'g'inli fe'lning shakillari: AA, A — A, A 了 A va A 了一 A, shu bilan birga ikki bo'g'inli fe'lning shakillari quyidagicha bo'ladi: ABAB va AB 了 AB. Keltirilgan gapdagi 参观 ikki bo'g'inli fe'ldir, hamda uni faqatgina 参观参观 yoki 参观了参观 shakillarida ikkilantirilishi mumkun.

说 – 说说, 说一说, 说了说, 说了一说

Shuo - shuo shuo, shuo yi shuo, shuo le shuo, shuo le yi shuo

学习 – 学习学习, 学习了学习

Xuexi – xuexi xuexi, xuexi le xuexi

9. Fe'l-obyektli konstruksiyalarda fe'lning ikkilantirilishi noto'g'ri.

10-Qoida.

Ertaga men o'z vatanimga qaytib ketaman, kel bugun kechqurun birgalikda ichamiz.

明天我要回国了,今天我们一起喝酒喝就。☒

Mingtian wo yao hui guo le, jintian women yiqi hejiu hejiu.

明天我要回国了,今天我们一起喝喝酒。☑

Mingtian wo yao hui guo le, jintian women yiqi hehe jiu.

Xitoy tilida fe'l elementi ot bilan ifodalangan fe'llar guruhi mavjud, masalan yuqorida keltirilgan gapdagi 喝酒。 Bu fe'llar "fe'l-obyekt konstruksiyasi" deb nomlanadi. Ularda faqat bir so'z emas, balkim faqatgina fe'l ikkilanadi. Bu qoida faqatgina quyidagi fe'llarga tegishlidir: 吃饭, 喝茶, 写字, 鼓掌, 点头 va 谈话。

鼓掌—鼓鼓掌

Guzhang—gu guzhang

Olqishlamoq (chapak chalmoq)

点头—点点头

Diantou – dian diantou

Tasdiqlamoq (bosh bilan)

聊天—聊聊天

Liaotian – liao liaotian

Gap sotmoq

散步—散散步

Sanbu – san sanbu

Sayir qilmoq

O'timsiz fe'llar

1. O'timsiz fe'llar vositasiz to'ldiruvchilarni qabul qila olmaydi.

11-Qoida.

Bugun kechqurun men sevgan qizim bilan uchrashaman.

今天晚上我要见面我的女朋友。☒

Jintian wanshang wo yao jianmian wo de nu pengyou.

今天晚上我要和我的女朋友见面。☑

Jintian wanshang wo yao he wo de nu pengyou jianmian.

Xitoy tilida fe'l-obyekt konstruksiya guruhi mavjud bo'lib, ular fe'l va atoqli ot elementlaridan tashkil topadi. Yuqorida keltirilgan gapdagi 见面 bunga misol bo'ladi.

Shuningdek fe'l va ravish elementlaridan tashkil topgan konstruksiya guruhlari ham mavjud. Masalan: 认得, 记得. Bu konstruksiyalar "o'timsiz fe'l" deb nomlanadi. Xitoy grammatikasiga ko'ra to'ldiruvchi bunday fe'llardan so'ng to'g'ridan to'g'ri qo'llanilinmaydi, balki predlog bilan birgalikda fe'l-holi sifatida fe'ldan avval qo'llaniladi. Buning sxemasi quyidagicha bo'ladi: predlog-to'ldiruvchi-fe'l. Bu qoida va so'zlariga tegishli: 毕业, 鼓掌, 认错, 握手, 结婚, 分手, 道谢, 招手.

Men do'stimning qo'lini siqib qo'ydim.

我握手朋友。☒

Wo woshou pengyou.

我跟朋友握手。☑

Wo gen pengyou woshou.

U Xitoylikga uylangan.

他结婚中国人了。☒

Ta jiehun zhongguoren le.

他和中国人结婚了。☑

Ta he zhongguoren jiehun le.

2. O'timsiz fe'llar o'zidan so'ng lokotivlarni qabul qilmaydi.

Men Xitoyga ketayotgan paytimda, ota-onam bilan airaportda hayerlashgan edim.

我来中国的时候, 跟我的父母告别机场的。☒

Wo lai Zhongguo de shihou, gen wo de fumu gaobie feijichang de.

我来中国的时候, 跟我的父母在飞机场告别。☑

Wo lai Zhongguo de shihou, gen wo de fumu zai feijichang gaobie.

我来中国的时候, 跟我的父母在飞机场告别。☑

Wo lai zhongguo de shihou, gen wo de fumu zai feijichang gaobie.

O'timsiz fe'lo'zidan so'ng na harakat obyektiga ishora qiluvchi va na harakat joyiga oid so'zlarni qabul qilmaydi, masalan 飞机场 . Agarda gapda joyni ifodalovchi so'zni gapga qo'shish lozim bo'lsa, bunday hollarda u predlog bilan qo'llanilinadi va fe'l holi sifatida fe'ldan avval ishlatilinadi. Umumiy xulosa qilib aytadigan bo'lsak, harakat obyektiga yoki harakat joyiga ta'luqli bo'lgan konstruksiyalarni avval qo'llanilishi haqida alohida qat'iy qoida mavjud emas. Shuning uchun ikkala usul ham to'g'ri hisoblanadi: 在校园里, 我跟我的同学一起散步 ham va 我跟我的同学一起在校园里散步 ham to'g'ri.

3. O'timsiz fe'llar so'roq olmoshlarini qabul qila olmaydi.

13-Qoida.

Men kech gapirganimda, sen nimaga bosh silkiding?

我昨天发言的时候, 你点头什么? ☑

Wo zuotian fayan de shihou, ni dian tou shenme?

我昨天发言的时候, 你点什么头? ☒

Wo zuotian fayan de shihou, ni dian shenme tou?

Keltirilgan misolda 点头 -- bu o'timsiz fe'l. Xitoy grammatikasiga ko'ra so'roq olmoshi 什么 o'timsiz fe'ldan so'ng qo'llanilishi mumkin emas, u 点什么头 kabi, elementlar o'rtasiga qo'yilishi lozim. Xitoy tili og'zaki nutqida, so'roq olmoshi 什么, an intransitive verb bilan birgalikda ishlatilinsa, qoniqmaslik yoki ogohlantirishni ifodalashi mumkin. Etibor bering: o'timsiz fe'llarni ajratish mumkin, ya'ni ularning orasida boshqa so'zlarni qo'llashimiz mumkin.

天这么冷, 你游什么泳? (“游泳” - ajratilgan so'z)

Tian zheme leng, ni you shenme yong?

Shunday sovuq havo, sen qanday cho'milgani borasan.

头发这么短, 你理什么发? (“理发” - ajratilgan so'z)

Toufa zheme duan, ni li shenme fa?

Sening soching shunchalik kaltaki, qanday soch turmagini hohlaysan?

4. Ayrim o'timsiz fe'llar qisimlari orasida, 着 holat ko'rsatkichini qo'llash mumkin emas.

14-Qoida.

Mening otam kasodga uchradi, o'qishni davom etirish uchun menda pul yo'q.

现在我爸爸的生意破着产，我没有钱再读书了。☒

Xianzai wo baba de shengyi pozhe chan, wo meiyou qian zai du shu le.

现在我爸爸的生意破产了，我没有钱再读书了。☑

Xianzai wo baba de shengyi pochan le, wo meiyou qian zai du shu le.

Fe'l bo'laklari orasiga qo'yiladigan ayrim so'z cheklovch so'zlarga oid qat'iy qoidalar mavjud. Cheklashga moyil bo'lgan fe'llar: 破产 (kasodga uchramoq), 订婚 (unashtirilmoq), 结婚 (uylanmoq), 辞职 (ishdan bo'shamoq). Bu fe'llar vaqt nuqtai nazaridan davomiylikni bildirmaydi, shuning uchun ular bilan 着 modal ko'rsatkichi qo'llanilinmaydi, faqatgina 了 va 过 ni qo'llashimiz mumkun.

15-Qoida.

Bugun ertalab men o'rimdan turgan payitda, tashqarida yomg'ir yog'ayotgan edi.

今天早上我起着床的时候外面正在下着雨。☒

Jintian zaoshang wo qizhe chuang de shihou waimian zhengzai xiazhe yu.

今天早上我起床的时候外面正在下着雨。☑

Jintian zaoshang wo qi chuang de shihou waimian zhengzai xiazhe yu.

Yuqorida keltirilgan gaplardagi 起床 qisqa muddatda sodir etiladigan harakatga ishoraqilib, holatni aks etirmaydi, shuning uchun harakatning tugulanganligini anglatuvchi 了 modal so'zi 起 va 床 orasida qo'llanilishi mumkun. 着 modal so'zi esa qo'llanilishi mumkun emas. Ushbu qoida quyidagi so'zlarga ham tegishli: 开学, 放学, 上路 va 放心.

5. 着, 了, 过 ayrim o'timsiz fe'llar orasiga qo'yilishi mumkun emas.

16-Qoida.

Kecha menga uydan qo'ng'iroq qilishdi.

昨天我接到了到家里的一个电话。☒

Zuotian wo jiedao le jiali de yi ge dianhua.

昨天我接到了家里的一个电话。☑

Zuotian wo jiedaole jiali de yi ge dianhua.

Yuqorida keltirilgan gaplardagi 接到 o'timsiz fe'ldir. 接 va 到 orasiga 着, 了 va 过 modal so'zlarni qo'yish mumkun emas, faqatgina 得 va 不 inkor ravishini qo'llash mumkun. Bu qoida quyidagi so'zlarga ham tegishlidir: 完成, 收到, 分开, 打开, 上去, 下来, 记住, 睡着, 听见, 看见, 起来, 离开.

接了到, 记着到, 接到过 ☑

Jie le dao, jiezhe dao, jie guo dao

接得到, 接不到 ☑

Jie dedao, jie bu dao

6. 得 struktur ko'rsatkichi ayrim o'timsiz fe'l bo'laklari orasiga qo'yilishi mumkun emas.

17-Qoida.

Men hiyobonga boorish yo'lini bilaman.

我认得去公园的路。☑

Wo rende de qu gongyuan de lu.

我认得去公园的路。☑

Wo rende qu gongyuan de lu.

认得 so'zidagi 得 tasdiqni ifodalaydi, shuning uchun 得 bilan tugallaniladigan o'timsiz fe'l bo'laklari orasiga faqatgina 不 inkor ravishini qo'yish mumkun, 得 ni qo'llash mumkun emas. Ushbu qoida quyidagi so'zlarga ham tegishli: 记得 va 顾得.

记得得 ☑

Jide de

顾得得 ☑

gude de

记不得 ☑

Ji bu de

顾不得 ☑

gu bu de

7. O'timsiz fe'lning ikkinchi elementi birinchi elementidan avval qo'llanilishi mumkun emas.

18-Qoida.

Meni aldashgan, endi yana aldaolmaysizlar.

骗我已经受了,不能再受骗了。☒

Pian wo yijing shou le, bu neng zai shou pian le.

我已经受过骗,不能再受骗了。☑

Wo yijing shouguo pianle, bu neng zai shou pian le.

理发,洗澡,打架, va 跳舞 kabi ayrim o'timsiz fe'llarning ikkinchi elementi birinchisidan oldin qo'yilishi mumkun. Masalan: 澡洗了没有? Yoki 跳舞了没有? Lekin bu barcha o'timsiz fe'llarga ta'luqli emas. Masalan yuqorida keltirilgan gapdagi 受骗 holatdagi 骗,受 dan oldin qo'llanilishi mumkun emas. Bu qoida quyidagi fe'llarda qo'llaniladi: 上当, 放心, 保险, 着急, 敬礼 va 倒霉.

礼已经敬了。☒

Li yijing jing le

当已经上了。☒

dang yijing shang le

敬过礼了。☑

Jing guo li le

上过当了。☒

shang guodang le

Xulosa

Bizning kurs ishimizning mavzusi “*Xitoy tilida ot hamda fe’l so’z turkumlari*” ga bag’ishlangan bo’lib, ushbu mavzuni yoritishda biz quyidagi xulosalarga keldik:

1. Ot so’z turkumi- atoqli otlar hamda joy nomlarini nomlab keladi;

1.1 Otning Grammatik tasnifiga ko’ra hisob so’zlarning ot bilan birikmasi otga qo’shib kelishi mumkin; jonli otlarga $\{ \text{ot} \}$ qo’shimchasi qo’shib, ko’plik ma’nosini anglatib keladi; ayrim otlar ikkilanishi natijasida “har bir” degan ma’noni anglatib keladi; ravish otga aniqlanmish vazifasida kelmaydi;

1.2 Ot gapda aniqlovchi, to’ldiruvchi, ega, kesim vazifasida keladi;

1.3 Jinsni ifodalashda otning to’g’ri qo’llanilishiga ahamiyat berishimiz lozim

2. Fe’l so’z turkumi – harakat, holat, o’zgarish va rivojlanish jarayonlar , aqliy faoliyat va boshqa harakatlarni anglatib keladi;

2.1 Fe’llar to’ldiruvchi bilan qo’llanilishi mumkin; fe’llar ikkilanadi; fe’llarga jarayon qo’shimchalari qo’shib kelishi mumkin; fe’ldan oldin modafikator qo’llanilishi mumkin; fe’lning inkor shakli fe’ldan oldin yoki inkor ravishi qo’yilishi natijasida hosil bo’ladi; fe’lning tasdiq va inkor shakllari yonma yon ishlatilinishi natijasida umumiy savolning tasdiq inkor shakli vujudga keladi;

2.2 fe’l gapda kesim, ega, aniqlovchi, to’ldiruvchi, yordamchi konstruktsiya hamda fe’l bilan ifodalaniladigan hol sifatida keladi.

2.3 Fe’l aniqlovchi sifatida ikkilanishi mumkin emas; holatni aniqlovchi hol shaklidagi fe’l ikkilanishi mumkin emas; harakatning rivojlanish bosqichini ifodalovchi fe’l ikkilanmaydi; yordamchi natijaviy konstruktsiya ikkilantirilgan fe’ldan so’ng qo’llanilinmaydi; ikkilantirilgan fe’l hamda hisob so’z o’rtasida ko’rsatkich olmoshi qo’llanilishi shart; ikkilantirilgan fe’l davomiylikni anglatuvchi yordamchi konstruktsiyani qabul qilmaydi; ikki bo’g’inli fe’llarning ikkilanishi noto’g’ri;

2.4 O’timsiz fe’llar vositasiz to’ldiruvchilarni hamda lokativlarni qabul qilmaydi ; soroq olmoshlarini qabul qilmaydi; o’timsiz fe’lning ikkinchi elementi birinchi elementidan avval qo’llanilishi mumkin emas;